VÖRÖS ISTVÁNnal beszélgettünk *Százötven zsoltár* című verseskötetének megjelenése alkalmából.

Mindannyian lírai tér-időben élünk

„Dante mindannyiunk kollégája, annak is, aki nem ír verset” – *mondtad két éve a Kolozsvári Állami Magyar Színházban tartott szerzői esteden. Mindannyian képesek lennénk isteni színjátékot írni, tercinákban gondolkodni?*

Dante nagyon fontos számomra. A világot költészetként élte meg, és belepakolta a költészetébe. Teljes volt a szabadsága, hogyan teremt túlvilágot a képzelet és/vagy az irodalom eszközeivel. Ez a lehetőség mindenkinek nyitott. Egy tágasabb léptékű órával mérve pedig mindenki kortársunk, aki ezer év távolságon belül él tőlünk. Én néha egész közel érzem őt magamhoz, holott testi valója elenyészett, azóta viszont eljutottam a sírjához Ravennába. Most sincs távolabb. És igen, mindenkinek fel kell építeni a maga világköltményét ahhoz, hogy tudja, hol él, és honnan kell majd egyszer elmennie.

Bármikor verssé tudod formálni az érzéseidet, gondolataidat. Tulajdonképpen egy lírai tér-időben élsz?

Mindannyian abban élünk, de aki ír is, csak verssel tudja megérteni és formálni mindennapjait. Aki viszont nem is olvas, a lírai erőtérnek csak a romjai és alaksejtelmei közt él, ezekre kénytelen építeni, ha meghatódik egy dalszövegen, elmond egy imát vagy egy átkot, esetleg hat rá egy reklámszöveg, félreolvas egy szót valami újságban vagy feliraton.

Rajtam néha olyan erős ennek a lírai létmezőnek a hatása, hogy előfordul, 5-6 verset is kénytelen vagyok megírni egy nap. Máskor meg persze semmi. Így is rengeteg a forrás, abból rengeteg ér és kisebb patak ered, és mindenfelé folyócskák kanyarognak, a talaj pedig zsombékos, vizes, besüpped a lábam alatt.

Könnyebb sokoldalúnak, mint egyoldalúnak lenni, és ha prózán dolgozol, gördülékenyebb a versírás is – nyilatkoztad. De a prózához másféle gondolkodás, lelkiállapot szükséges, és időigényesebb, míg a vers gyakran csak pillanatnyi varázslat, felfokozott idegállapot.

Más műfajok ezek, az igaz, de a prózához is kell ihletettség. És mérséklet. Megeshet, hogy a túl gyors ihlet fölégeti a regényszöveget, azért hagyta félbe Kafka a nagyobb vállalkozásait. Túl nagy költő volt prózaíró létére, túl erős az inspirációja. A költő hevességű lélekrengés egy prózaíró számára túl erős. Vagyis pontosítsunk, egy regényíró számra. Mert a novellistáé hasonlóan rövid távú és intenzív. A novella a vershez van közelebb, és nem a regényhez.

„Az ember eredendően normális állapota a zsenialitás, a nem zseniális a nem normális” – *idézted két évvel ezelőtt az Irodalmi Jelennek adott interjúban Hamvast. Lackfi Jánossal a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kreatív írásműhelyt szerveztetek. Tapasztalataid alapján menynyit farag le az iskola, a társadalom a velünk született zsenialitásból, és hogyan lehet a fiatal alkotókat visszazökkenteni ebbe a „hamvasi” állapotba?*

Sokat lefarag. Ez a művelet legkésőbb az iskola beindulásával megkezdődik. De bizonyos értelemben már a nyelv megtanulása is konformizmus, kompromisszum. A tevékenységünk célja éppen az eredendő kreativitásunkhoz való visszavezetés. Kár, hogy nem tudni, hol van. Mindenkinek magának kell megtalálnia. Én csak utána tudok kiabálni a diáknak a sötétbe, hogy jó fele mész, ne állj meg!

Legutóbbi kolozsvári esteden beszéltél arról, hogy az irodalmi műnek szükségszerűen két centruma van, az amerikai íróiskolák szerint viszont csak egy. Hozzátet-

ted, hogy a tengerentúlon sok profi irodalmárt „termelnek", de kevesen válnak igazán nagy íróvá. Európában jobb a helyzet?

Őszintén szólva ez nem annyira foglakoztat. Nem érdekel túlságosan sem a kreatív írás története, sem annak elmélete, az állandóan fortyogó munka és a diákok elszabaduló ötletzuhataga érdekel. Megeshet, hogy kicsit sarkos voltam az amerikai iskolákkal szemben, nem ismerem őket annyira, az egyközpontúság persze tényleg ottani elv, Egri Lajos A drámaírás művészete című könyvéből vettem. Sok mindent most tudtam meg ezeknek a törekvéseknek a szépségéről a Korunk tematikus számából. A kreatív írás bevonását az irodalomtanításba például nagyon üdvözlendőnek tartom, de csak addig, amíg a gyerekek fantáziájának elszabadításán munkálkodik, és nem válik osztályozandó rémálommá.

Nemrég jelent meg a Lackfi Jánossal közösen írt Apám kakasa *bővített újrakiadása. A legjobb magyar gyerekversek e szókimondó, szellemes átiratáról azt mondod, hogy a csúnya, „vaskos" szavak kerülése sekélyes gyereklírát eredményez, a nyelvi jófiúság nem ízlésformáló. Hol az arany középút?*

A vers, akárkinek is szól, nem lehet semmilyen szempontból ideologikus, nem szolgálhat pártcélokat, nem szolgálhat iskolai célokat. Nevel, de nem tanítósan, hanem brutális őszinteségével, bátorságával, gátlástalanságával. Nincs arany közép. Csak radikalizmus van. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy mindig az elképzelhető legdurvábbnak kell lenni. Nem. A lehetőségekhez képest a legmesszebb kell elmenni és a legmakacsabban. Az persze lehet akár középen is. A közép radikalizmusa. Egyszerűen működnie kell az ízlésnek is. De az nem pedáns valami, hanem precíz inkább, mint a ritmusérzék.

Mi a jó gyerekvers titka, s van-e köze ahhoz, hogy a költők általában akkor kezdenek el a kicsiknek írni, amikor gyerekük születik?

A jó gyerekvers titka, hogy jobbnak kell lennie, mint egy felnőtteknek szánt vers. Mert játékosabbnak, formailag virtuó-

zabbnak kell lennie. A jó felnőtt vers titka pedig, hogy jobbnak kell lennie a gyerekversnél.

A saját gyerek mindenki számára érdekes témaanyagot jelenthet, és ihlető közönséget, akinek igénye van versekre. És az igény szüli a verset, mint alkalom a tolvajt.

Az irodalom értése szeretet dolga, bátorság kell hozzá, a gyáva ember csak gyűlöl – mondod. Állítólag egyre kevesebbet olvasunk, a gyerekek is szívesebben lógnak a világhálón, játszanak számítógépes játékokat.

Gyerekben is van bőven gyűlölet és gyávaság. A gyerekekben ott van mindaz, ami a felnőttekben, csak bábállapotban, és a tapasztalataik még nem aktiválják ezeket a dolgokat. Szerintem sosem olvastak sokat. Másképp fogalmazva: Még most is sokan és sokat olvasnak. Korábban az volt a baj a gyerekekkel, hogy olvasás helyett kint fociztak a téren, csavarogtak. Most mind otthon van. Sokszor és sok helyen számított naplopásnak az olvasás. Érettségi után a Szépművészeti Múzeumban dolgoztam kisegítőként. Ha a főnököm meglátta, hogy olvasok, őrjöngött, ha ugyanakkor csak üresen magam elé nézek, nem lett volna kifogása.

A Fénylovasok *című verses mesekönyvedben Istennel, az ember genezisével, a szeretettel foglalkozol. Miért fontos, hogy a gyerekek megismerkedjenek e fogalmakkal?*

Nekem hiányzott, hogy nem kaptam időben, és főként nem lebutítva ezekről a kérdésekről szinte semmit. Hátha olyan hasonló gyerekeknek, mint amilyen én voltam, tudok segíteni. De hogy hogyan fognak a könyv meg ők egymásra találni, azt nem tudom. A lehetőséget megteremtettem. A többi már nem az én dolgom.

Úgy véled, hogy a magyar irodalom nem elég metafizikus. Hozzád viszont közel áll ez a fajta költészet.

Végül is ki vagyok én, hogy megmondjam a magyar lírának: fizikus, kémikus, metafizikus vagy metakémikus legyen? Csak látom, hogy nem olyan. Van egy hiátus, amibe bele lehet írni. Bele lehet menni abba a semmibe. És mindez nem idegen a hajlamaimtól. Ezért teszem.

Legújabb verseskönyved, a zsoltár-átiratokat tartalmazó Százötven zsoltár *mennyiben folytatása* A Vörös István gép vándorévei *kötetednek, amelynek, ha jól tudom,* A Vörös István gép zsoltárai *volt a munkacíme?*

Igen, talán ez a két kötet a legsúlyosabb munkám az utóbbi időben. Egymás folytatásai sok tekintetben. Előtte a Heidegger… és *A darázs tanításai*, na meg *A csodaöreg* a legfontosabbak. *A Vörös István gép vándorévei*ben volt a Tao-te king átiratom, a Saját tao, ebben is rokon a két kötetet, meg abban, hogy valamiféle elméleti vonatkozásai vannak. A *Gép*ben versről versre építek fel és tovább bizonyos fogalmakat, ahogy egy filozófiakönyvben szokás. A *Zsoltárok* teológiai vitairat némiképp. Mind a két kötet kísérlet a téma nélküli regényre. A *Gép* alcíme is: fejlődésregény. Ezért, hogy a megszokott verseskönyvnél mind a kettő lényegesen vastagabb.

Tekinthetjük a Biblia korszerűsített változatának, egyfajta Isten-értelmezésnek?

Távol álljon tőlem a Biblia korszerűsítése. Ezek a saját műveim. De a mostani könyv például lírai járószintjét nem a magyar irodalmi hagyományban találja meg, hanem a zsoltárokban. A kísérlet egyik eleme, hogy ne versként írjak meg verstémákat, vagy másképp: verstémákat ne a versírás során megtalált módszerekkel szólaltassak meg.

El tudnád képzelni a kötetbemutatódat imaházban, vallási környezetben, netán templomban?

Olyannyira el tudom képzelni, hogy már kaptam is ilyen felkéréseket, és nagy örömmel várom az alkalmat.

„Uram te elmaradtál a világodtól / Téged a kor maga mögött hagyott” – *írod az egyik zsoltárban. Miért hagyta az ember maga mögött az Istent, s miért tartunk attól, hogy a modern világunkhoz idomítsuk az istenképünket?*

Isten koron kívüli létező, így aztán könnyen lemaradhat a kortól. Látja azt is, mi lesz utána. Istenképünket nem árt a korhoz

idomítani, mert különben a hívő és a maradi ember közé egyenlőségjel kerül. Pedig Jézus nem maradi volt, hanem újító. De az volt Buddha, Mózes, Mohamed, Konfuciusz is.

Egyed Péter kolozsvári költő, esztéta Weöres és Nemes Nagy líráját látja leginkább idomulni az eksztatikus istenközelséghez. Egyetértesz?

Ezekkel egyetértek, de hozzátenném Pilinszky, Füst Milán nevét feltétlenül, Babits is jöhet. A kései József Attila.

Zsoltár-átirataidban a szakrális szövegekben rejlő idegengyűlöletet, alá-fölérendeltségi viszonyt és hímsovinizmust is megpróbálod leépíteni. Főként az utóbbi érdekel. Mi dönti el, hogy egy zsoltárban az 'asszony' vagy 'úr' megszólítást használjuk?

Az eredeti zsoltárok e tekintetben nem ismerik a kétséget. Úr, úr és úr, mindig. Nálam ez nem szükségszerű, van úgy, hogy mind a ketten megjelennek a versben, van úgy, hogy csak az egyik. De ez nem a nőkérdés rendezése. Csak valami szimpátiatüntetés részemről. És annak a jelzése, hogy se férfi, se nő, ez már metaforika, amit épp ki akartam irtani ezekből a versekből. Hogy mégis mikor melyikük jelent meg a szövegben, azt a zsoltár-ihletnek a líraiéhoz hasonló szeszélyessége okozta.

A Jeruzsálemet dicsőítő zsoltárt Budapestre írod át. Erre a kolozsvári esteden is kitértél, úgy vélem, fontos vers ez számodra. Manapság alig olvasunk a fővárost magasztaló verset, inkább mindenki elmarasztalóan beszél Budapestről, te ezzel mész szembe.

Az író egyik dolga, sőt feladata, hogy ha mindenki ugyanazt kezdi mondani valamiről, vagy legalábbis túl sokan, akkor ő ettől elidegenedjen, és jelezze, hogy másképp van. Másképp is lehet. Budapestet ma mindenki szidja, pedig amire haragszunk, az épp a saját magukban levő eltévelyedés, rossz, zavartság, idegesség. Nem Budapest a vétkes. El a kezekkel Budapesttől! Meg a rossz nyelvekkel!

Kafka Amerikájából készült színpadi adaptációdat Michael Dočekal vitte színre a Kolozsvári Állami Magyar

Színházban. Mekkora munka volt, és hogyan értékeled a premiert?

Ez esetben az én feladatom egy egységes és gördülékeny magyar szöveg volt. De szerencsére akadt benne egy nagyon izgalmas Egon Bondy vers is, amelynek a lefordítása nagy fejtörést okozott, amíg meg nem találtam az érvényes hangot. Az előadás jó lett, megfelelő mértékben formabontó, és megfelelő mértékben álomszerű, ugyanakkor mélységesen ismerős is az egész, amit látunk, igazi színházi őrület, ahogy az kell.

Arra törekszel, hogy a drámáid, színpadi adaptációid nyelvileg fordulatosak legyenek, sok jelenet tudjon kibontakozni belőlük – azért is, mert a rendezők nem szeretik megfogadni a szerzői utasításokat. Márpedig irodalmi alapozás nélkül nincs jó színházi mű sem. Miért mellőznék mégis a dráma vagy az adaptáció szerzőjét?

A drámaíró eszköze a dialógus. Ott, vagy sehol. A szerzői utasításnak sokkal inkább ironikus a szerepe, nem lehet komolyan venni teljesen. Az már a színpadi vízió része, amiért a rendező felel. Ez közös munka (esetleg egy majd ötszáz év múlva élő rendezővel), és lényegében azt kell pontosan megírni, ami el is hangzik. A történést, a teret, a mozgásokat és cselekvéseket a dialógusnak kell létrehoznia maga köré. A rendező nem mellőzi a szerzőt, hanem a szöveggel foglalkozik, felnyitja, és tehetsége természete szerint alakítja tovább, amit talál.

A magyar színház kevésbé merész, formabontó, és jóval kevesebb kortárs drámát játszik, mint a cseh. Mi az oka?

A rendezők, de főként a színi direktorok nem ismerik igazán a kortárs magyar drámát, és így aztán nem bíznak benne, félnek tőle. Mint ahogy senki nem bízik abban, amit nem ismer, és fél is tőle, ha van félnivalója. A kortárs magyar dráma persze félelmetes, de azért, mert sokat megmutat a drámai kortárs magyar világból. Ezzel nem jó szembenézni. Ráadásul van egy szinte szükségszerűen bukásba vivő sikerorientáltság (anyagiasság) az egész kulturális szcénában. Jogászok és gazdasági igazgatók döntenek színtisztán szellemi: művészeti és tudományos kérdésekben. Ez egyenes út a tragédia felé. Legyek patetikus? A Vörösmarty által emlegetett nemzethalálhoz.

Budapestet elöntötte a gagyi, a csicsás boltok, a bárgyú muzikel-plakátok, importált daljátékokat hirdetnek, amelyek vámpírfilmekből és gügye rajzfilmekből készültek. Az utca, ahol egyetemista koromban antikvárium és könyvesbolt váltotta egymást, most örömlányok és feketéző bűnözőarcok helye. Az értelmiség inkább gyagyaságként viselkedik, és semmit sem tesz, hogy ezt a szennyes áradatot visszaszorítsa. Nem hiszem, hogy egyszerűen csak valami öreges katasztrofizmus beszél belőlem. Aki tagadja, hogy így van, és mindenféle felmentő szövegek mögé menekül, az nem akarja látni, hogy az ürülék a nyakunkba ömlik. Amikor egy ország sorsát tényleg gazdasági szakemberek és politikusok fémjelzik, vége mindennek. Akkor jönnek az utcára paródiáik, a már emlegetett feketézők és örömlányok.

Az Őfelsége pincére voltam *című Hrabal-regény színpadi adaptációját is te készítetted, két éve mutatták be a kolozsvári színházban, ugyancsak Dočekal rendezésében. Hrabal sokkal sötétebb író, mint ahogy regényei fordításából nekünk, magyar olvasóknak átjön, az öngyilkosság például visszatérő motívum nála. Miért tüntetik fel őt derűsebb színben?*

Nem a fordítók ferdítenek, nem tehetik, köti őket a szakma etikája. A magyar olvasó vesz észre mást a Hrabalokban. Menzel filmjein át olvassa a regényeket is. Ő derűsebb. De ez sem hiba, hiszen azok az ő filmjei. És én áldok mindenkit, aki a derűt érvényesen meg tudja szólaltatni.

A magyar Hrabal-címek is problémásak, például nincs olyan regénycíme, hogy Sörgyári capriccio.

A legtöbb lefordításával nincs semmi gond. Az előbbi cím eredetije egy pogány szláv beavatási szertartásra utal. Az pedig telitalálat, hogy ez a magyar cím mindent összefoglal, amit a hazai olvasó keres, és kicsit egyoldalúan meg is talál Hrabalban és a cseh irodalomban. A cseheknek is gondjuk lenne mondjuk a *Keveháza* címének lefordításával.

Egyre kevesebb világirodalmi művet fordítanak magyarra. Alig tudunk valamit a kortárs cseh, lengyel,

szerb, sőt a nagyobb népek irodalmáról. Nem fenyegeti a magyar irodalmat a provincializmus, a belterjesség?

A provincializmus éppúgy beállhat attól, ha egyáltalán nem tekintünk ki a nyelvünk körülhatárolta erődből, és attól is, ha folyton csak kibámulunk. Ha a saját problémáinkra könyörtelen és kérlelhetetlen válaszokat tudnánk adni, nem lenne itt provincializmus. A saját problémáink persze éppúgy összeköttetésben állnak a körülöttünk levő világgal, mint az energiahálózatunk. Mindenhol vezetékek, észrevétlen átjárások, kölcsönös adósságok. Provinciális a provincializmust egy kis nép orra alá dörgölni. Mindemellett a magyar kultúrának elemi érdeke ismerni a körülötte élőket, azok kultúráján keresztül elsősorban, mert úgy szerethetők meg a legkönnyebben. A szerbeket, románokat, lengyeleket, szlovákokat. Nekem a magyar, a cseh és a német irodalom egyformán az otthonom. Néha igyekszem azt a látszatot kelteni, hogy cseh író vagyok. A nevem Štěpán Zrzavý. Már publikáltam is ezen a néven.

VARGA MELINDA

Szabó Péter festménye